

Нові санкції ЄС

По завершенні Спеціального засідання Європейської ради 30 серпня 2014 року, держави-члени ЄС доручили Європейській комісії в тижневий строк розробити пропозиції, які дали б змогу включити до санкційних списків організації усіх фізичних і юридичних осіб, що співпрацюють із сепаратистами на Донбасі.

«Комісія швидко розробить подальші пропозиції щодо обмежувальних заходів, оскільки її про це односторонньо попросила Європейська рада. Але санкції – це не мета. Вони – інструмент, котрий має показати російському керівництву, що в XXI столітті така поведінка неприйнятна. Тому ми закликаємо його конструктивно співпрацювати з ЄС та Україною», – заявив Президент ЄК Жозе Мануель Баррозу після проведення зустрічі.

Відомо, що під час загальних дискусій Словаччина, Угорщина, Чехія та Кіпр висловилися проти рішення про розширення санкцій, якщо їхнє введення завдаватиме шкоди національним інтересам їхніх країн.

«Я вважаю санкції беззмістовними та контрпродуктивними... Доки ми не бачитимемо ефекту від тих санкцій, котрі вже запроваджено, немає жодного сенсу вводити нові обмежувальні заходи», – заявив Прем'єр-міністр Словаччини Роберт Фіцо, коментуючи позицію своєї держави.

Натомість, Президент Чехії Мілош Земан наголосив, що в Україні триває «громадянська війна», а Євромайдан узагалі був «лігвом бандерівських сил».

Чим приборкати агресора?

Михайло ДОВБЕНКО,
директор Інституту відкритої політики,
доктор економічних наук

Останнім часом у нашому суспільстві резонансною темою, що викликає гострі дискусії, стало запровадження санкцій проти Російської Федерації. Дехто обурюється позицією західних держав, вважаючи їхні економічні санкції проти Росії вочевидь недостатньо підтримкою українців, які ведуть виснажливу боротьбу з північним агресором. У когось виникають сумніви щодо реального впливу цих економічних обмежень на дії Путіна. А хтось закликає владу України не долучатися до міжнародних санкцій, бо це начебто не відповідає нашим інтересам. Щоб розібратися в ситуації, варто згадати історію санкцій і наслідки їх застосування.

Почнімо з термінології. Міжнародні економічні санкції – це заборона або обмеження у сфері фінансово-господарської, банківської, інвестиційної, торгової, транспортно-транзитної, оборонно-промислової діяльності однієї чи кількох країн. У лексиконі політиків, та й навіть макроекономістів, цей вислів з'явився не так давно. Одні з перших спроб задіяти ці економічні важелі впливу припадають на кінець 70-х років минулого століття. З 1979 року, коли в Ірані повалили шаха, західні держави (передовсім США) незмінно тримають цю країну під пресом економічних санкцій. Нині проти неї продовжують діяти чергові міжнародні санкції, запровадження яких пов'язане з її ядерною програмою. 2003 року експерти МАГАТЕ виявили в Ірані сліди центрифуг для збагачення урану, а два роки по тому президент М. Ахмадінежад вирішив розконсервувати програму зі збагачення урану на території країни, згорнуту його попередником М. Хатамі. Після цього було запроваджено різні обмеження, санкціоновані безпосередньо Радою Безпеки ООН, зокрема на торгівлю товарами й технологіями, так чи інакше пов'язаними з балістичними ракетами.

Алгоритм запровадження санкцій проти Ірану, певною мірою схожий на нинішні спроби «приборкати» Росію, складався з трьох етапів. Почалося з блокування активів та візових заборон стосовно задіяних у конфлікті осіб. Коли це не спрацювало, запровадили цілу низку повномасштабних секторальних санкцій, що передбачали заборону експорту широкого асортименту товарів (від високотехнологічного обладнання до ліків), платіжно-розрахункових та інших операцій із банками Ірану, замороження його валютних резервів і, зрештою, економічну блокаду з боку Сполучених Штатів. Найболючішим ударом по іранській економіці стали санкції проти її нафтового сектору, частка якого 2011 року становила приблизно 85% (120 мільярдів доларів США) від загального експорту країни. У січні 2012-го Євросоюз припинив закупівлю іранської нафти. Не минуло й року, як обсяги її експорту впали втричі, внаслідок чого Іран недоотримав за 2012 рік майже \$70 мільярдів. А на кінець 2013-го його заморожених валютних резервів у західних банках накопичилося на вражаючу суму – \$100 мільярдів.

Що ж дали ці санкції? Цільове їх застосування з боку ООН, США, ЄС призвело до скорочення на 50% доходів в іранській бюджет від продажу нафти, зростання безробіття та падіння курсу національної валюти більш ніж удвічі. Прагнучи виправити ситуацію, Іран провів демократичні президентські вибори, і новообраний очільник держави відмовився від продовження ядерної програми. Нове іранське керівництво провело переговори із Заходом і 24 листопада в Женеві підписало угоду з шістьма міжнародними посередниками (п'ять постійних членів Ради Безпеки ООН плюс Німеччина). Суть угоди: Іран припиняє збагачення урану з рівнем понад 5%, а Захід частково припиняє санкції і насамперед розморожує \$4,4 мільярда. Крім того, Ірану дозволяється імпорт деяких товарів. Отже, економічні санкції досягли своєї мети.

Повернімося до санкцій проти Російської Федерації. Перші з них стосувалися фізичних та юридичних осіб цієї країни й були запроваджені ЄС, США, Японією, Австралією, Канадою та низкою інших держав в березні цього року після того, як Росія анексувала український Крим. Однак це її не вгаму-

вало. Тож 29 липня США оголосили нові санкції проти Росії у ключових секторах її економіки: енергетиці, оборонно-промислового комплексу та фінансах. Обмежили експорт товарів і технологій, заблокували експортне кредитування проектів у ці сектори. Президент США Б. Обама заявив, що санкції вплинуть на «велику кількість російських банків і оборонних компаній». 31 липня Євросоюз також запровадив проти Росії широкі секторальні санкції, які набрали чинності з 1 серпня. Їх новий пакет обмежує доступ «російських фінансових інститутів, що належать державі» до ринків капіталу країн – членів ЄС, оголошує ембарго на торгівлю зброєю з Росією й забороняє постачання до неї товарів подвійного призначення, тобто тих, що можуть бути застосовані для потреб військово-промислового комплексу. Росії також обмежили доступ до «чутливих» технологій, передовсім у нафтовій галузі. За кілька днів (6 серпня) США додатково запровадили санкції, що стосуються російського енергетичного сектору. Зокрема, заборонено постачання обладнання для глибинного (понад 152 метри) видобутку, для розроблення арктичного шельфу та сланцевих родовищ.

Звісно, обсяг санкцій, запроваджених проти Ірану і проти Росії, ще не можна зіставити: останні значно м'якші. Та очевидно, що в становіщі цих держав є чимало спільного. Скажімо, енергозалежність їхніх економік (відтак і наповнення нафтодоларами держбюджетів) від розвинених країн.

Поки що минуло мало часу, щоб переконатися в ефективності нинішніх санкцій. Проте, зіставляючи їх запровадження в обох країнах, деяких висновків уже можна дійти. Насамперед варто врахувати обставину, що економіка Росії більше, ніж іранська, інтегрована у світовий ринок. Тому європейські санкції проти Росії видаються особливо ефективними, бо ЄС, якому вона постачає майже 30% газу й 50% нафти, – стратегічно важливий для неї зовнішньоторговельний партнер. До того ж він став і головним її зовнішнім інвестором, частка котрого становить 75%.

Які наслідки чекають Росію у зв'язку з економічними санкціями?

По-перше, почнеться (можна сказати, вже почався) інтенсивний відтік капіталу з країни, й для російського бізнесу різко скорочують обсяги запозичень у Європі та США. Зокрема, за даними «Центробанка Росії», сальдо за зовнішніми запозиченнями у США (різниця між залученими й погашеними коштами російських компаній, за винятком банків і населення) скоротилося з \$139 мільйонів доларів у I кварталі 2013 року до \$44 мільйонів у I кварталі 2014 року. Показники за позиками в країнах Європи, які були

традиційними ринками капіталу для російських фірм, також стрімко й у десятки разів скорочуються. Ця ситуація, за деякими ознаками подібна до іранської, зумовить припинення економічного зростання в Росії (її валовий внутрішній продукт у липні 2014 року знизився на 0,2% порівняно з липнем минулого року, але це тільки початок).

По-друге, з'явилася проблема з конвертованою валютою, адже тепер угоди з країнами, чийми грошовими одиницями є долар і євро, припиняються. Уже в середині серпня начальник казначейства «Металлінвестбанка» С. Агарзаєв скаржився: «Банкам бракує доларів». Нині залучати кошти в доларах та євро вкрай важко», – констатував керівник відділу торгових операцій на грошовому ринку департаменту глобальних ринків «Сбербанка Росії» Д. Козуб. Дефіцит доларів у РФ – прямий наслідок санкцій. Зросли ризики для російського бізнесу, тому західні компанії почали вимагати від російських фірм передоплати, покриття за акредитивами. Зовнішні ринки закриті для випуску євробондів російських компаній і банків. Як і в ситуації з Іраном, це ще сильніше підігрівляє «чорний» ринок, спричиняє падіння курсу рубля (вже навесні, після першої хвилі санкцій, «Центробанку Росії» довелося витратити \$11,6 мільярда на його утримання).

По-третє, наявність \$600 мільярдів зовнішніх запозичень, що припадають переважно на російські компанії та банки (держборг Росії скорочений до мінімуму, але корпоративний борг дуже великий), без отримання останніми жодного кредиту в липні породжує боргову проблему. Про що йдеться? Керівник «Роснефти» І. Сечін попросив уряд виділити на рефінансування чистого боргу цієї величезної компанії 1,5 трильйона рублів. Він запропонував залучити кошти з Фонду національного добробуту Росії. Інші держкомпанії теж стали в чергу за державними грошима. Тому накопичених резервів може досить швидко не вистачити на погашення боргів. Водночас стає дедалі важче сплачувати борги, й російські підприємства починають обмежувати витрати. А це веде до скорочення кількості працівників.

Більше того, зростання безробіття спричиняють не лише опосередковані фінансові обмеження, а й пряма заборона діяльності російських підприємств за кордоном, як це сталося з «Добролетом» – дочірньою компанією «Аерофлота». Цей єдиний російський лоукостер вимушено згорнув діяльність, потрапивши під санкції як авіакомпанія, що здійснювала рейси до окупованого Росією Криму. З перевізником відмовилися працювати його зарубіжні партнери, а контрагенти анулю-

вали договори лізингу на два літаки Boeing-737 та припинили техобслуговування й страхування його повітряних суден.

По-четверте, розбалансування санкціями російського ринкового середовища породжує дефіцит не лише валюти, а й деяких споживчих товарів та продуктів харчування. Особливо після запровадження Росією контрсанкцій стосовно сільгосппродукції з ЄС та США. Так, у серпні в Сахалінській області помітно підвищилася вартість м'яса, яблук, деяких видів риби, а зростання цін на курятину сягнуло 60%.

Показовою є ситуація із забезпеченням продовольчими товарами анексованого Криму після запроваджених обмежень на завезення туди українських продуктів. Там не лише підскочили ціни на харчові продукти (попри те, що очільник Мінсільгоспу РФ М. Федоров полякав відкриттям «адміністративних і ще суворіших» справ проти виробників, які необґрунтовано завищують ціни на сільгосппродукцію), а й виник їх дефіцит. У серпні кримська влада вимушена була просити Кабмін Росії зняти обмеження, щойно (28 липня) ним оголошено...

По-п'яте, незважаючи на те, що нині Путін підтримують понад 80% населення Росії, породжені санкціями такі проблеми, як зростання цін і дефіцит товарів, формують підґрунтя для дозрівання внутрішньої опозиції (як і в Ірані), котра реально впливатиме на позицію влади для пошуку шляхів порозуміння із західним світом. Розігрті Путіним сепаратистські хвилі в Криму та Донбасі на цьому тлі докотилися до російських регіонів, зумовивши там формування панічних «федералізаційних» настроїв. Зокрема, про бюджетний суверенітет заговорили жителі Сибіру і Калінінградської області. А в Японії повернулися до болючої теми повернення Росією островів, що їх півстоліття тому окупував СРСР. І хоч би яким скептичним є ставлення російської політичної еліти до сепаратистських настроїв в окремих регіонах, такі речі, як підтримка Японією ідей референдуму на Курильських островах і Сахаліні, можна вважати своєрідним натяком на те, що окремі розмови про сепаратизм можуть стати сценарієм фрагментації Росії.

Хоч би там як було, але вже помітні ознаки негативного впливу на російську економіку поступово запроваджених санкцій. Хоча Росія не зазнала найтяжчого удару (повномасштабного нафтового ембарго), однак ужиті західними країнами заходи починають реально діяти: експерти знижують прогнози економічного зростання країни, а російська бізнесова еліта не на жарт стривожена розвитком ситуації. Немає сумніву в тому, що на Росію насувається затьняна економічна негода.